

З ПІСЕННОЇ ТВОРЧОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ЗАСЛАНЦІВ У СИБІР

Свого часу М. Гоголь писав: “Ніщо не може бути сильнішим від народної музики, якщо тільки народ мав поетичний дар, життя різноманітне і діяльне; якщо натиски насильств і нездоланих вічних перешкод не давали йому ні на хвилину заснути і виривали з нього скарги і якщо ці скарги не могли інакше і ніде виявитись, як тільки в його піснях”. М. Гоголь, який глибоко проник у сам дух української народної пісні, називає їх усі “історичними”, “тому що вони не відриваються ні на мить від життя і завжди відповідають тодішньому моментові і тодішньому стану почуттів”. Український народ, часто позбавлений інших засобів самовияву, найповніше, найадекватніше виявив себе в пісні, яка для нього “і поезія, і історія, і батьківська могила”.

Народа творчість і в наш час залишається здебільшого анонімною, оскільки такі творчі акти здійснюються в середовищі, що перебуває внизу соціальної піраміди, а тому автор просто не має можливості заявити суспільству про своє авторство. Єдиною винагородою йому є те, що пісня здобуває визнання в народі. Дуже рідко, крім так званих народних пісень літературного походження, можна встановити особу автора, що дав життя народній пісні, тому, на нашу думку, велику цінність для вивчення народної творчості мають ті випадки, коли автор її відомий, живий і може нас увести у свою творчу “лабораторію”. Нам відомий факт такої індивідуальної творчості в середовищі українських політичних засланих у Сибіру на початку 50-х рр. ХХ ст. Гадаємо, буде цікаво простежити сам процес творення пісні. Цінність її для вивчення народної творчості очевидна, що визначається не тільки змістом, а й високим, на нашу думку, ступенем художньої досконалості. Ось ця пісня, що ми її вперше почули в авторському виконанні у середині 70-х рр. ХХ ст., а записали 2003 р.:

1. Там, де чорна шахта сумно

Сибірській край відкрила,

Там-то моя ненька люба

Життя закінчила.

2. Де, ах, де ж ти ся поділа,

Матінко моя?

За що ж тебе ввік накрила

Чужая земля?

3. Де, ах, де ж ти ся поділа,

Добродію мій?

Чом так скоро улетіла

В вічний супокій?

4. Хоча нас в Сибір заслали,

Хоч тужно час плив,

Ти при мні щаслива була

І я був щаслив.

5. Рідні мене ся питають,

Де ж я тя подів,

З плачем будуть докоряти,

Чом тя не зберіг.

6. Зайди, мамо, у край рідний,

Родині співчуй;

Прийди, мамо, к сину своєму,
Сльози загамуї.

Пісня є єдністю слів і мелодії, без чого вона не може мати на слухача належного емоційно-естетичного впливу. В авторському виконанні, що мав гарний тенор, вона справляла дуже сильне враження. На наше запитання про мелодію, він відповів, що це мелодія популярної народної пісні, яку він почув у дитячому віці і сам її не раз співав у молодості, але вже давно забув текст у цілості. Пісня, за словами автора, починалася словами

Там, де Чорна Тиса сумно
Угрів край вітає,
Там, де Біла Тиса шумно
Чорну доганяє...

Далі текст пісні автор забув, але зміст пам'ятав і навіть повідомив, що авторство її належить священикові, а приводом для її створення була смерть дружини в молодому віці. Так одна пісня стала поштовхом для створення іншої з використанням мелодії і ритмічного рисунка першотвору. Очевидним є також і тематичний перегук обох пісень: смерть дружини і смерть матері, що відповідало однаковому емоційному стану обох авторів.

Аналізований нами випадок творчості саме тим і цікавий, що маємо змогу порівняти текст пісні автора ХХ ст. з текстом пісні-першотвору. Автором її є Олекса Онуфрійович Заклинський (1819–1891) – людина для нашого народу “історична”, активний учасник процесу культурно-політичної активізації українського народу в Галичині в 40-х рр. ХІХ ст., відомого як загальноєвропейське явище під назвою “весни народів”. Як активний діяч т. зв. Головної Руської Ради, він був членом української делегації на історичному Слов'янському конгресі в Празі (02. 06. 1848–12. 06. 1848), на якому українці вперше на міжнародному рівні заявили про себе як про окрему слов'янську націю, що має політичну волю до боротьби за свої національні права. Пізніше О. Заклинський був священиком, а текст пісні (вірш) написав у 60-х рр. ХІХ ст. Ось її текст:

Там, де Чорна Гора сумно
Угров край вітає,
Там, де Біла Тиса шумно
Чорну доганяє, –
Там ти, ангел мій миленький,
Як цвіт процвітал,
Там ти літа молоденькі
В щастю проживал.
І я, щастя шукаючи,
В твій край заблукал,
Долі собі глядаючи,
Тебе ізобрал.
Бог злучил мене з тобою,
Щастє, долю дал,
Ах чому ж так молодою

Тебе мені взяв!
 Ти мя вірно полюбила,
 Я тебе любил.
 Ти щаслива з мною жила
 І я в щастю жил.
 Де ж, ах де ж ти поділась,
 Вірний друже мій,
 Чом так скоро улетілась
 В вічний супокій.
 Днесь мої печальні очі
 Гіркі сльози ллють,
 Твої діти дньом і ночю
 Свою матір ждуть.
 Прийди, мила, к мужу твому,
 Сльози утоли,
 Прийди, мати, к дому сьому –
 Діти накорми.
 Отця все вони питають,
 Де матір поділ,
 С плачем мені докучають,
 Чом тя не привів.
 Вставай, мертва, з супокою,
 Діти посіти,
 Ілі разом із собою
 В гроб мене прийми. *

* Текст подано за виданням: Пісні та романси українських поетів: У 2-х т. – К., 1956. – Т. 2. – С. 163–164. На нашу думку, упорядник без потреби зберіг багато елементів “етимологічного” правопису, що архаїзувало пісню. Поза сумнівом, у живому виконанні вона звучала

Там, де Чорна гора сумно
 Угрів край вітає,
 Там, де Біла Тиса шумно
 Чорну доганяє... і т. д.

Загалом вірш написано тогочасною літературною мовою Галичини – у тексті є як локалізми (діалектизми), так і елементи мовної архаїки, що відбиває мовотворчий процес у Галичині середини ХІХ ст. На жаль, для упорядника в тексті не все було зрозумілим; так, написання улетілась є невідповідним. Насправді це форма перфекта улетіла еси, що зберігається в західноукраїнських діалектах досі, напр.: я зробив-ем, ти зробив-ес, я зробила-м, ти зробила-с тощо; тотожно: улетіла-с(ь).

Установленим є лише авторство тексту, автор музики невідомий, тому мелодія вважається народною. Пісня набула великої популярності, починаючи з 70-х рр. XIX ст. друкується у збірниках, що виходили в Галичині, а також поширюється усно. Про її популярність свідчить те, що С. Людкевич 1915 р. створив на її тему відомі фортепіанні варіації. Усним шляхом як популярну народну пісню її засвоїв і автор нового тексту – колишній політичний засланиць до Сибіру Богдан Задорожний (р. н. 1924), а причиною її створення була смерть його матері Ганни Задорожної († 1952), що сталася напередодні Великодня і тим ще більше вразила глибоко релігійну свідомість сина. М. Гоголь не випадково, аналізуючи українські народні пісні, пише насамперед, що вони часто є ніби скаргою, яка зірвалася, може, і мимоволі з уст. Український народ живе й творить себе самого і свою культуру в таких умовах, що не один його геній зійшов у могилу; іншому вдалося озватися лише раз криком прокляття чи зойком болю. Наші народні пісні цих безіменних для нас авторів є отим їхнім зойком. Перлини словесної народної творчості часто оплачені ціною нелюдської муки, і за нашим пісенним епосом стоять для когось цілком конкретні життєві трагедії. Ціна на справжнє завжди висока. Зате такі твори й складають золотий фонд нашої народної творчості, міцний фундамент української національної культури. У контексті того, про що йдеться, хочеться підкреслити високе значення слова народний в означенні явища творчості – притаманній народові своєю глибиною суттю, такий, що протистоїть антинародній офіційній творчості з її сфальшованими проблемами, образами, емоціями, з її, зрештою, культуровбивчою роллю.

У цій статті хотілося показати на прикладі двох творчих актів феномен органічності українського національного “я”, як його передано людьми різних епох, різних соціальних станів, різних доль. Спільним для них обох є тільки те, що обидва автори – українці. Пісенні перегуки в народній творчості творять єдиний психоемоційний образ українця як такого. Коли ж ідеться про людей з їхніми конкретними біографіями, то їхня зустріч, хай і не в реальному житті, а в духовному колі українства, унаочнює той феномен, що зветься нацією. Нація існує в перекрої горизонтальних зв’язків між її членами в сучасності і вертикальних – в різні історичні часи, про що знав Т. Шевченко, звертаючись до мертвих, живих і ненароджених.

Створене духом ніколи не пропаде намарне. У живучості мовленого, перегуках його через століття і полягає духовний зв’язок поколінь. Поки тривають такі духовні акти, нація триває.

м. Київ